

УДК 908 (477)

Геннадій МАХОРІН

**У ТІНІ СЛАВЕТНОГО БРАТА:
МИХАЙЛО ВАСИЛЬОВИЧ ХОМИЧЕВСЬКИЙ**

У статті розповідається про життя і діяльність рідного брата Бориса Тена – Михайла Васильовича Хомичевського. Вперше розкрито постать одного із представників родини Хомичевських, внесок якого у розвиток української культури також досить значний, але до сьогодні залишається недооціненим.

Ключові слова: Житомир, Волинський інститут народної освіти, Інститут Української Наукової Мови, Інститут мовознавства, Держлітвидавництво.

Микола Васильович Хомичевський відомий під псевдонімом Борис Тен як перекладач українською мовою «Ліади», «Одіссеї» та багатьох інших творів давньогрецької літератури. Але в тіні його слави якось загубився молодший брат Михайло, який також зробив значний внесок у розвиток української мови та літератури. У численних дослідженнях життя та творчості Бориса Тена лише побіжно згадується, що, «крім старшого сина Миколи, в родині Хомичевських виховувалось ще п'ятеро дітей: Георгій (1.10.1889), Михайло (1.02.1902), Варвара (22.05.1905), Анастасія (10.09.1906), Дмитро (20.07.1908)» [1, с. 20]. На жаль, докладно життя та діяльність Михайла Васильовича Хомичевського ще не була висвітлена. Тому метою статті є заповнення цієї прогалини. До наукового обігу вперше введено архівні матеріали, які стосуються життя та діяльності одного зі знаних, але призабутих представників культурного й наукового життя в Україні першої половини ХХ століття.

Михайло народився 1 лютого (за старим стилем) 1902 року в сім'ї священника Василя Івановича Хомичевського, настоятеля Георгіївської церкви села Кунин Дубенського повіту Волинської губернії. Мати, Віра Дормидонтівна з роду Іваницьких, теж була зі священницької сім'ї. Цікаво, що в автобіографії Михайло Васильович указує місце свого народження м. Ковель, а професію батька – учитель Ковельського другокласного училища – це, очевидно, для того, щоб приховати своє справжнє соціальне походження, адже написав, що він « із міщан» [2, арк. 435]

Про початкове навчання в автобіографії Михайло Васильович нічого не згадує, але, покликаючись на спогади його старшого брата Миколи, можемо припустити, що він так само одержав спочатку домашню освіту, і, можливо, його теж «рідний брат материн навчив французької мови, другий дядько – англійської,

а уроки польської і чеської одержав від сусідів» [3, с. 14]. Цілком вірогідно, що поряд із домашнім навчанням Михайло здобував освіту в Дерманській сільській народній школі, де працювала багато років учителькою бабуся Ольга Іванівна Іваницька та його мати Віра Дормидонтівна Іваницька.

В автобіографії Михайло Васильович зазначив, що він володіє французькою, німецькою, російською та українською. З певністю можемо констатувати, що батьки та близькі родичі намагалися дати максимум знань своїм дітям та племінникам, які зростали в атмосфері любові до книг і наук.

1913 року Василя Івановича Хомичевського перевели до Житомира настоятелем Миколаївської церкви. Імовірно, його дружина з дітьми поки що залишалася в Дермані, у будинку батьків матері, де турботливо дбала про онуків бабуся Ольга Іванівна Іваницька, адже, як зазначав в автобіографії Михайло Васильович, «з 14 років (1916 р.) після евакуації в м. Житомир, початок моєї трудової діяльності в ролі помічника бібліотекаря фундаментальної бібліотеки». Тоді завідувачем цієї бібліотеки при Першій чоловічій гімназії був Павло Якович Корольов. Невдовзі Михайло Хомичевський уже став бібліотекарем фундаментальної книгозбірні, а з 1917 р. паралельно працював на посаді рахівника-статистика Холмсько-Волинського управління землеробства й держмайна. Із середини 1919 р. він працював бібліотекарем-класифікатором бібліотек і книгосховищ позашкільного педагогічного відділу Волгубнаросвіти і поєднував роботу з навчанням.

Михайло Васильович з 1920 р. навчався в старших класах трудової школи в Житомирі, а 1923 р. вступив на третій курс «природничо-географічного циклу Житомирського інституту народної освіти (1923 р. ще за програмою профосвіти)». Його викладачами були Павло Григорович Постоев, Степан Володимирович Бельський, Михайло Петрович Кудрицький. Разом із ним навчалися Володимир Бондарчук, який у подальшому став відомим ученим-геологом, ректором Київського університету (1941, липень-вересень), а також А. Пастушок – у майбутньому директор Інституту геологічних наук. Окрім того, у «1924 1925 рр. пройшов курси бухгалтерів».

Як зазначає в автобіографії Михайло Васильович, скрутні матеріальні умови змусили його 1923 р. перейти на роботу у Волинське статистичне бюро й паралельно завідувати бібліотекою Волинського губернського Селянського дому. У 1924 1925 рр. працював у Житомирському окружному статистичному бюро до моменту мобілізації на військову службу. Служив в артилерійському полку 15 стрілкової Сиваської дивізії, розквартированої в м. Миколаєві. Після складання іспитів став командиром взводу. 9 лютого 1927 р. був демобілізований і переїхав до Києва.

Тут у квітні 1927 р. Михайло Васильович влаштувався на посаду статистика-бюджетника в Київському окружному статистичному бюро. З вересня 1927 р. по квітень 1935 р. почав працювати як науково-технічний працівник у Комісії історичного словника словникового відділу Інституту Української Наукової Мови Всеукраїнської Академії Наук, а також на запрошення Етимологічної комісії – у Секції сучасної літературної мови цієї ж наукової установи й журналу «Мовознавство» як співробітник. На той час, коли прийшов сюди працювати М. В. Хомичевський, була дуже велика потреба в спеціалістах не просто освічених, а з тонким чуттям української мови й великою працездатністю, адже 1927 р. Інститут Української Наукової Мови підписав угоду з Державним Видавництвом України на укладання 34 термінологічних словників. На той момент в установі працювали 12 редакторів, 3 філологи й 2 науково-технічних працівники (один із них – Михайло

Васильович Хомичевський). Варто зауважити, що картковий матеріал цього Інституту становив понад два мільйони одиниць. Том унаступного року штат значно збільшили, і він уже налічував 223 працівники та включав 3 академіки, 44 професорів, 40 викладачів вищої школи.

Михайло Васильович працював поряд зі світилами української науки та мистецтва – академіком-мовознавцем Агатангелом Кримським, перший керівник Інституту української наукової мови, мовознавцем Григорієм Холодним, філологом Михайлом Кривинюком (чоловіком Ольги Косач, рідної сестри Лесі Українки), лексикографом і перекладачем Віктором Дубровським (відомим під псевдонімом Юрко Баламут), лексикографом Сергієм Паночіні (упорядником двох біологічних словників, розробником термінів із малакології), художником Федором Кричевським, композитором Левком Ревуцьким, ученим-математиком, професором Вадимом Вікторовичем Шарком, а також з ученим-геологом Павлом Аполоновичем Тутковським та актором і режисером Миколою Садовським, із якими його поєднувала пам'ять про Житомир. За участі М.В. Хомичевського та всього колективу науковців було видано 16 термінологічних словників. Михайло Васильович як співробітник Академічної Комісії Словника Живої Української Мови також брав участь у підготовці третього видання, виправленого й доповненого, «Словника української мови» Бориса Грінченка. Над цим працював колектив науковців під керівництвом Сергія Єфремова і Андрія Ніковського. 1927 видано перший і другий томи, а 1928 – третій том. М. В. Хомичевський брав участь у в підготовці «Історичного словника української мови» – у 1930 і 1932 роках вийшло два випуски першого тому.

З вересня 1934 р. Інститут мовознавства АН УРСР (така нова назва установи була запроваджена 1930 р.) очолив Наум Каганович, до речі, уродженець м. Бердичева, який до цього був директором Харківської філії Інституту. З його вини чи не з його, але погіршилося фінансове становище головної мовознавчої установи. Новий очільник зайнявся також викриттям «націоналістичного шкідництва» серед працівників Інституту. 1935 р. на ґрунті конфлікту з приводу невилати Михайлу Васильовичу компенсації за час проходження військових перевірок зборів, а також за профвідпустку й навіть частини зарплати і, можливо, через несприйняття методів керівництва нового очільника М. В. Хомичевський змушений був звільнитися з Інституту мовознавства АН УРСР, незважаючи на те що судовим рішенням його фінансові вимоги були задоволені.

Продовжив трудову діяльність на посаді машиніста-друкаря Державної фабрики ім. Смирнова-Ласточкина, видавав фабричну багатотиражку «Смирновку», творчий потенціал реалізував, виконуючи завдання Держлітвидавництва з кваліфікованого перекладу художньої літератури, знаходив час поєднувати це і з бібліотечною роботою: із січня по вересень 1938 р. працював бібліотекарем і завідувачем читальні при бібліотеці Київського державного педагогічного інституту ім. Горького .

У вересні 1938 р. розпочав навчання в Київській юридичній школі, здобуваючи професію адвоката. Восени 1939 року, з початком Другої світової війни, його мобілізували до війська. Був зав діловодством навчальної ескадри № 3 авіаполку. Невдовзі повернувся до навчання у юридичній школі. Проходив практику у народних судах і юридичних консультаціях, але реалізувати свої знання на практиці не дав напад нацистської Німеччини.

10 липня 1941 р. Михайло Васильович Хомичевський був знову мобілізований до війська. Спочатку проходив навчання на окружних інтендантських курсах Харківського

воєнного округу, після закінчення став уповноваженим продовольчого відділу, згодом – завідувачем діловодства інтендантської служби окремого навчального батальйона в/ч 2040. Потрапив уполон і два з половиною роки перебував у нацистському таборі для військовополонених. Після звільнення з полону служив у четвертому батальйоні в/ч 64970, а затим – у в/ч 73556. Тут пройшов головну спецперевірку й одержав підтвердження свого звання – технік-інтендант 2-го рангу. На початку березня 1946 р. демобілізувався й приїхав до Києва. Тут ще раз пройшов перевірку по лінії держбезпеки і 8 квітня 1946 р. одержав паспорт. Оскільки в Києві не мав житла, 15 травня повернувся до Житомира.

Тут почав працювати при обласному відділі у справах мистецтв, передрукуюючи постановочний репертуарний матеріал, а із серпня 1946 р. таку ж роботу виконував і для міського театру. З жовтня 1946 р. почав працювати в Житомирському сільськогосподарському інституті на посаді лаборанта кафедри організації праці, а з листопада 1948 р. – на посаді секретаря дирекції інституту. 16 вересня 1949 р. був звільнений у зв'язку зі скороченням штату. Жив на вул. Кашперівській, 38 (нині вул. Бориса Тена) у будинку старшого брата. Був неодруженим. Помер 4 грудня 1964 р. Похований на Смолянському кладовищі в Житомирі поряд зі своєю матір'ю Вірою Дормидонтивною, а також дружиною брата Миколи Аполінарією Леонтіївною, їхнім сином Васильком і сестрою Аполінарії – Нечесою Валентиною Леонтіївною.

Звичайно, запропонована стаття ще не повною мірою розкриває життя та діяльність Михайла Васильовича Хомичевського, адже залишається ще чимало недосліджених моментів його біографії, зокрема про період життя з 1949 р. по 1964 р. Також потребує глибшого висвітлення київський період життя та діяльності М. В. Хомичевського, питання про те, які художні твори перекладав наш видатний земляк. Отже, постать рідного брата Бориса Тена є непересічною та цікавою для подальшого дослідження й гідною пошанування сучасниками.

Література

1. Кондратюк Р. Ю. Родовід митця // Руслан Юрійович Кондратюк // Волинь-Житомирщина. – 1998. - № 3. – 19 – 21
2. Архів Житомирського національного агроекологічного університету. – Оп. 6. – Спр. 44 «Документи вибввших из института. 1949 год». – 515 арк.
3. Концевич Є. В. «Щедротний паростку могутнього коріння..!» / Тутешня кавка/. – Житомир : «Полісся», 2000. – 240 с.

References (Translated & Transliterated)

1. Kondratyuk R. Yu. Rodovid mytca // Ruslan Yuriyovych Kondratyuk // Volyn-Zhytomyrshhy`na. – 1998. - № 3. – 19 – 21
2. Arxiv Zhytomyrskogo nacionalnogo agroekologichnogo universytetu. – Op. 6. – Spr. 44 «Dokumenty vybvshykh yz ynsty`tuta. 1949 god». – 515 ark.
3. Koncevych Ye. V. «Shhedrotnyj parostku moguynogo korinnya..!» /Tuteshnyya kava/. – Zhytomyr : «Polissya», 2000. – 240 s.

Gennadiy Mahorin

In The Shadow of The Famous Brother: Mikhail Khomychevskyi

The article deals with life and activities of the Borys Ten's sibling Mykhailo Khomychevskyi. For the first time, the insight into the figure of the representative of the Khomychevski family is provided. His contribution to the development of Ukrainian culture is also rather significant; however, it has been underestimated until now. Between 1927 and 1935, Mykhailo Khomychevskyi worked in the Institute of Ukrainian Scientific Language of the Ukrainian Academy of Sciences (since 1930 it has been called Institute of Linguistics) and took part in compiling Ukrainian dictionaries of terms. He was a member of the Academic Commission of the Dictionary of Ukrainian Modern Language and also a member of the Ethymologic Commission. He was involved in the preparation of the third edition of the Dictionary of Ukrainian Language by Borys Hrinchenko (revised and enlarged edition) and of two issues of the Historical Dictionary of Ukrainian Language published in 1930 and 1932. In addition, Mykhailo Khomychevskyi worked in the magazine 'Linguistics'. Even after he left the Institute of Linguistics, he remained a sought-after specialist with a fine sense of Ukrainian language and an expert in foreign languages. Therefore, in 1935 the State Publishing House concluded an agreement with Mykhailo Khomychevskyi for the translation of fiction into Ukrainian. Kyiv period of Mykhailo Khomychevskyi's activities was the most productive. After World War II, he lived in Zhytomyr and worked in the Zhytomyr Agricultural Institute. The last period of his life needs further investigation.

Key words: Zhytomyr, Volyn Institute of Public Education, Institute of Ukrainian Scientific Language, Institute of Linguistics, State Publishing House.